

Psikolojik Açıdan Ene Bahsinin Anahtar Kavramları

Daha önce Süleyman Hayri Bolay'ın "Bediüzzaman'ın Felsefeye Bakış Açısına Eleştiriler" adlı tebliğine verdiğim cevapta bu 30. Söz'ün Birinci Maksadını uzunca açıklamıştım. Fakat o çalışma cevap niteliğinde kaldığından ene ve benliğe ait olan bu maksat, temel kavramlar olarak bir derece kapalı kalmıştı. Şimdi inşaallah bu birinci maksadı bu boyutuyla ele alacağız. Ve çok önemli olan bu ene (benlik) bahsini daha çok Psikoloji bilimi açısından irdelemeye çalışacağız. Çünkü bu maksadın yazılışının birinci amacı, Müslümanlar için sağlam bir Psikoloji epistemolojisini oluşturmaktır. İşte bu 30. Söz'ü anlatan ilk cümlede beş anahtar kelime var; şöyle ki:

"Tılsım-ı kâinatı keşfeden Kur'an-ı Hakîmin mühim bir tılsımını halleden..."

Evet, eski insanlar kâinatı ve varlığı bir büyü yani tılsım olarak biliyorlardı. Büyü ve tılsımın ise iki temel özelliği var:

Bilinmezlik ve korku vermek.. Bu iki nokta ise insan benliğini ve psikolojisini öldüren ve zehirleyen iki ejderhadır. Buna karşı, Kur'an ise kâinatı ve varlığı keşfediyor; açıyor. Yani son derece bilinçli yasa ve kurallar çerçevesinde çalıştığını anlatıyor. Ve bu açılımını iki şeyle gerçekleştiriyor: a) Okuma- yazma (kıraat) ile.. b) Hikmet, bilim ve anlayış ile.. (Bir daha bu canlı cümlelerin kelimelerine bakın..)

Fakat kâinatı ve varlığı anlamakla iş bitmez. Çünkü Kur'an ve Kur'anın temsil ettiği din de başlı başına birer tılsımdırlar. Onun mahiyetini anlamak ve onun en büyük davası olan insanların imtihan için yaratıldığının esprisini çözmek ve yaşamak, açılması ve anlaşılması çok zor bir meseledir. Fakat bu zorlukla beraber insan, benliğinin mahiyetini bilmekle, maddeyi ve zerreyi tanımakla bu sorunun çözümünü başarır. Demek insanda sağlıklı bir psikolojinin gerçekleşmesi için şu beş temel şart gerekir:

- a) Bilinmezleri azaltmak**
- b) Keşif ve başarı ile yol almak**
- c) Kültür ve bilimde ehil olmak**
- d) Dini bilmek**
- e) Dini halletmek.. yani yaşamak..**

Bu ve benzeri alanlardaki başarı da, bütün bu sistemlerin özü ve meyvesi olan ve ene denilen benin mahiyetini (öz yapısını) ve ene tohumu üzerine gelişen sonuçları bilmekle ancak olur. İşte benlik ile ilgili Kur'anın önemli bir ayeti:

"Biz, sonsuz İlahî varlık sistemi olarak, özel ve özerk bir yetkiye sahip olan benliği emanet olarak göklere, yere ve dağlara sunduk. Onlar o benliği taşımaktan kaçındılar; ondan şiddetle korktular. İnsan ise onu yükledi. Fakat insan, bunun sonucunda çok zalim ve cahil oldu." (33/72)

Ayetin tefsirine geçmeden önce ben ve benlik hakkında kısa bir ara izah vermemiz gerekiyor; şöyle ki: *Ben* organize olmuş; sınırları belli, özerk ve bilinçli yapı, demektir. İnsanın yüzündeki ben veya başka nesneleredeki benek kelimesi de bu kökten türemiştir.. Çünkü ben ve benek, neticede birçok küçük belirti ve datanın birleşmesinden oluşmuş, belirginleşmiş bir organizmadır. Onun için Arapçada bu ben manasındaki “ene” kelimesi “inna” olarak yazılır.¹ Yazı olarak işaretlenmiş ki; “ben” dediğimiz gerçeklik aslında birçok data ve farklı nesnelere oluşturduğu organizmanın kolektif bilinci ve ruhudur. Burada hemen iki soru sorulabilir:

1) Allah dediğimiz sonsuz ve soyut olan vacip varlığın benliği yok mu? Ve eğer benliği varsa, onun sonsuz varlığı sınırlanmıyor mu?

2) Göklerin, dağların ve yerin de kendilerine göre benlikleri var. Bunu insana tahsis etmenin ne anlamı var?

Birinci sorunun cevabı şudur: Asıl benlik, yetkin bilinç ve ruh, sonsuz ve soyuttur; bu da Allah’a mahsustur. Benliğin bu gerçek boyutu Taha 15. ayette şöylece ifade edilmiştir: “*Ben benim, ben Allah’ım, sonsuzum*”².. Fakat bu yetkin ve aşkın ben, ehadiyet tarzında yani lokal bir biçimde tecelli edince, o da kendine birçok farklı somut datayı beden olarak edinir. Onun için ayette “Ben emaneti, göklere, yere ve dağlara arz ettim” denmeyip de “*Biz arz ettik*” deniliyor.

İkinci sorunun cevabı ise şudur: Kâinatta her varlığın, her nesnenin hatta her olayın da bir beni, bir bilinci, bir ruh ve formu vardır. Bugün bilim, eşyanın bu boyutuna “yazılımlı dosyalar” diyor. Fakat bu dosyaların hiçbiri insan benliği gibi özel, özerk ve serbest çalışma ile sonsuz derecede denilebilecek kadar iyilik ve kötülük yapamıyor.

Evet, varlık ve yaratılış son derece güzel olan bir cennettir. Ve bu cennette her nevi nimet olduğu gibi emaneten de olsa serbestiyet ve özgürlük tarif edilmeyecek kadar büyük bir nimettir. Fakat insan bu emanete hıyanet edince sonsuz bir şekilde zalim olur; sistemin diğer varlıklarının hakkını çığnemiş olur. Ve emaneti kendi öz mülkü olarak gördüğü zaman da büyük bir cehalete ve yanılığa düşer. Onun için ayetin sonunda, *İnsan çok zalim ve çok cahil oldu*, denilmiştir.

Demek insan psikolojisinin temel yapısı, asıl ve sağlıklı varlığı özgürlüktür. Bütün kâinat insanoğluna bu hediye vermek için seferber olmuş; yememiş içmemiş, insan denilen evladına bırakmıştır. Onun için ayet: “Biz, insana özgürlük emanetini sunduk..” diyor. Yani çoğul ifadesini kullanıyor.

Ayette “gökler”den maksat metafizik âlemler; “arz”dan maksat fizik varlık; “dağlar”dan kasıt da devlet gibi tüzel benliklerdir, diye farklı bir mana da verilebilir. Bu mana, gerçek devletin cansız varlıklar gibi masum olması gerekir, diye bir işaret olur. Ayette anlatılan cansız varlıkların çekinmesi ve çokça korkması, yapıları gereğidir. İnsanın ve şeytanların emaneten özgürlüğe sahip olması ise, izin ile olur. Yoksa gerçek manada Allah’ın ortağı yoktur ve olamaz... Böyle bir iddiaya girişen kişi ve benlik, en kısa zamanda selekte olur; meğer imtihan gereği olarak Allah ona izin verirse. İlginçtir ki; *İnsan emaneti yüklendi* cümlesinin harfleri 13’tür. Bu sayı ise özerklik, ehadiyet ve özel izin işaretidir.

¹ Arapçadaki ene de, Türkçedeki ben de 52 ediyor. Bu sayının rakamlarının toplamı da, çıkarması da, çarpımı da çokluk ve birlik ifade eder.

² “Lailahe illa ene”nin tam çevirisi ben sonsuzum, şeklinde olur. Manası da şudur: Sonsuz olmayan bir şey, ibadete layık değildir.”

Şimdi benlik bahsi olan bu Birinci Maksadın anahtar kelimelerinin izahına geçiyoruz. İşte:

“Şu ayetin büyük hazinesinden tek bir cevherine...”

Bu sözün açık anlamı, bu ayetin bir anlam ve kavram hazinesi olduğudur. Çağrışım yöntemiyle ikinci manası ise, insanın ilk olarak mülkiyet ve stok yapma kavramı ile benlik kazandığını ve muhtemelen bu mülkün de ilk başta parlak mücevherler olarak gerçekleştiğini hatırlatıyor.

“Emanetin müteaddid vücuhundan...”

Demek bu emanet kavramının birçok manası var. Bunlardan bir mana da ene ve benliktir. Diğer manalar ise vahiy alma, devlet kurma, akıl, mülkiyet ve benzeri katmanlardır. Hepsinde de bu kâinat kitabı, Kur’anı tasdik ediyor. Evet, bu emanetleri yüklenmekte yegâne varlık insandır.

“Ene zaman-ı Âdemden şimdiye kadar...”

Yani yüz bin sene yaşayan homosapiens insan, ancak âdem olduktan yani mülkiyet, kanun ve soyut kavramları öğrendikten sonra bu emanet yükünün altına girmiştir. Geri kalan yılları ise ya hayvaniyet veya masum çocukluk (tufuliyet) dönemidir. İnsanoğlu bu ilk dönemde emaneti üstlenmediği için sorumlu değildir. Fakat bu sorumlu ikinci dönemin bir senesi, o eski masum dönemin bin senesine bedeldir.

“Ene bir dalı nimetler ve mutluluklar meyve veren; diğer dalı, zehirler ve acılar doğuran bir ağacın çekirdeğidir. Birinci dalı, nuranidir; yayılmaya elverişlidir. İkinci dalı maddidir, büyüklüğü dehşet vericidir.” (meal)

Demek bu evrensel çekirdek çift sarmalıdır. Demek ikili diyalektik yapı evrenseldir ve gereklidir. Demek en sağlıklı psikolojik yapı, diyalektik süreçten geçmekle ancak gerçekleşir; ikinci şartı, ise nimet ve mutlulukla beraber insanın ilmen aydınlanmasıdır. Üçüncü şartı ise acı ve zehir de olsa, maddi yapıyı görmek ve yaşamaktır. Fakat eğer nuranî boyut olmadan insan, bu maddi yapının dehşeti altında kalırsa; ya zehirlenir, acı çeker veya üste çıkar, zehirlenir ve çokça acı çektirir.

Bu özet tanımdan sonra, giriş sayılan bu iki sayfada *“Neden böyle bir benlik yaratılmıştır?”* gibi bir soruya cevap olabilecek yedi temel kavram var; şöyle ki:

1) *“Her biri gizli bir define olan Allah’ın isimlerini açmak..”* (Yani onları aklen bilmek, kalben hissetmek ve fiilen işletmek için..)

[Mesela bütün temel kavramlar, bütün bilim ve sanat dalları Allah’ın birer isminin somut yansımalarının alanıdır. Benlik ve özgürlük olmazsa bunlar ne bilinir; ne de istifade edilir. Burada insana düşen tek vecibe, emanetçi iken kendini gerçek sahip ve malik sanmamasıdır. Metinde vurgulandığı üzere *“ene”* yani insanın kendini kâinattan müstakil olarak hissetmesi, insanı kâinatı anlamaya götürür. Fakat Allah’ın isim ve sıfatlarını anlaması için aktif olması gerekir. Ki enenin bu aktif haline *“enanîyet”* denilir.]

2) “*Âlemin kapıları zahiren açık görünür; fakat gerçekte kapalıdır.*” (Bu kapalı kapıları açmak için..)

[Yani insanoğlu benlik ile ve benin müspet gelişmesiyle fizik-metafizik bütün varlığı anlar, benlik anahtarıyla o kapalı kapıları açar.]

3) “*Mutlak (sonsuz) ve muhit (her şeyi kuşatan) ve hudutsuz (sınırsız, dolayısıyla tanımsız) olan Allah'ın bütün sıfatlarını (niteliklerini) bildirecek, gösterecek bir ölçü olmak için..*”

[Yani ene ile sonsuzluk ve sonsuz nitelikler kazanılır. Çünkü bir şeyi bilmek ve görmek onu kazanmak gibi bir durumdur. Evet, insan, sonsuzluğu ve ölümsüzlüğü anlamadan, onu kendi âleminde yaşamadan, insan psikolojisini ezen ve zehirleyen üzüntü ve korku şeytanından asla kurtulamaz.]

4) “*Binler gizli haller, nitelikler ve duygular enede saklıdır.*”

[İşte bundan dolayıdır ki; Cenab-ı Hakk “*Ben yere ve göğe sığmadım. Fakat mümin kululumun kalbine sığdım.*” diye buyurmuştur.]

5) “*Benlik, insanın kalın varlık kordonundan bilinçli bir teldir.*”

[Yani insanın maddi geçmiş varlığının bir birikimi olan bedeninde benlik, sadece bilinçli bir tel (kıl) gibi durur. Biz bu tele bilinç diyoruz. Diğer kalın vücut katmanlarına da bilinçaltı veya bilinçdışı diyoruz. Ki, bu katmanlarda bütün hayvanî ve bitkisel duyu ve cihazlar vardır.

Demek tam soyut olmasa da, bitki olsun, hayvan olsun; bütün canlılarda bilinçli bir ben bir ego var. Bu ilk aşamada insanoğlu henüz çıplaklık döneminde dahi olsa, diğer hayvanlardan farklı olarak kendi kendini bilme bilincine sahiptir. Ve bu bilgi onun için bir benlik oluşturur: Kendini aynada görünce bu benim der.. Hayvanlar ise o kalın varlık kordonuna sahip de olsalar; onlarda henüz o bilinçli tel filizlenmiş değildir. Demek Freud'un bu aşamaya sadece “id” demesi eksik bir tanımdır. Çünkü burada dahi benlik diyebileceğimiz bir seviye vardır. Ki; bu aşamaya İslam literatüründe “*nefs-i emmare*” (her şeye saldıran kişilik) deniliyor. Bu katman, biyolojik hayatın bütün geçmiş birikimine sahip olduğundan biyolojik ilkelliğin ifadesi demek olan çok büyük bir ejderha veya çok büyük bir balık ile temsil edilir. “*Yunus kendini kınarken Hut (büyük balık)onu yuttu.. Eğer tesbih edenlerden olmasaydı, (varlık sistemini pak ve nezih görmeseydi) Kıyamet gününe kadar onun karnında kalacaktı.*” (Saffat, 142–144)

Neden insan gibi zarif bir varlığa hayvan diyorsun, demeyin. Çünkü insanın özgün tanımını “İnsan düşünen hayvandır” şeklinde sunulur. Ve gerçek insanlık, kendisinin bu hayvanî duyguları iptal edip kesmesi değil de, onları soyut ilkeler emrinde kullanmaktır; diye semavi dinlerden öğreniyoruz. Bu hayvaniyet boyutu yanında 6. ve 7. maddelerde anlatılan iki üstün boyut daha var ki; gerçek insanlık ancak budur.

6) “*Benlik, mahiyet-i beşeriyenin kaftanından ince bir iptir.*”

[Yani insanîyetin varlık boyutu benlik sahibi olacak kadar soyut algılama seviyesine çıkınca düşünceler, dert ve kederler onun beynini geliştirmiştir. Bunun üzerine hayvanî boyut ve onun baş sebebi olan hayvanî hormonların salgılanması azalmış; bunun bir sonucu olarak tüyleri dökülmüştür. Beşer tüysüz varlık demektir. Ve memeliler içinde bu özelliğe sahip tek tür de

insandır. Metinde geçen *mahiyet-i beşeriye* deyimini, bu soyut düşünce ve onun getirdiği çıplaklık kavramı ve bunun sonucu olan örtünme hakikati demektir.

Bu ifadede psikolojik yapının temel öğeleri olan beş şeye işaret var:

a) Mahiyet (öz soyut yapı..) Bu nokta, hem insan psikolojisinin öz yapısıdır. Hem insanı gerçek insan yapan yani onu mahiyetleri öğrenebilen bir varlık kılan temel bir kavramdır. Öyle ki mantık ilminde mahiyetleri başka bir tabir ile makuleleri bilmeyen insana akıllı denilmez.

b) Beşer, çıplak ten sahibi demektir. İşareten der ki: Çıplaklığı ve buna paralel olan soyut sonuçları; örtünmeyi ve örtünmenin manasını bilmeyenin psikolojisi sağlıklı olmaz.. Böyle biri, kendisini ya hayvan olarak hisseder. Veya bedenini satmaya çalışan bir esir durumuna düşer.

c) Kaftan, süslü ve statü bildiren giysi demektir. Demek giysi ve giysinin iki temel özelliği olan süs ve statü, insanın eksiklerini ve ayıplarını örtmenin dışında, insan psikolojisinin üç temel ayağıdır.

d) Ayrıca bu kaftan tabiri, insanın yeryüzünün yöneticisi kimliğini bize gösterir.

e) İnce bir ip deyimini de, insanın kimlik ve benliğinin zarafet, sanat ve sanayi boyutunu hatırlatır.

Demek Freud'un dediği gibi örtünmek toplumun baskısı sonucu olan bir iş değil de beş açıdan insan benliğini ve kişiliğini gösteren bir gerçekliktir. Ayrıca bu temel izahlar bize bildiriyor ki; insanın varlığını ve benliğini oluşturan bütün bu katmanlar ve aşamaların hiçbiri fazla ve yersiz değildir. Ve eğer ölçülü ve sanatlı bir biçimde kullanılsalar, hiçbiri herhangi bir hastalığa sebep olmazlar. Tam aksine bunlardan bazılarının (özellikle çocukluk ve gençlik döneminde) olmaması, kişide benlik ve kişilik kırılmalarına, dolayısıyla hastalıklara sebep olur.

7) “*Ve benlik, şahsiyet-i âdemiyyetin (soyut insanî kişilik) kitabından bir eliftir.*”

[Yani insan varlığının ve benliğinin, bilinçaltı ile ifade edilen birinci birikim aşaması üzerine, bireysel benlik denilen beden, elbise ve zihinsel (mahiyet) boyutunun yanında, bir de tamamıyla soyut, kültürel kişilik olan sosyal benlik boyutu var. Bu boyutta insanî değerler (âdemiyyet,) kitap (yasa ve hukuk) ve soyut bir nam (isim ve statü) ortaya çıkar. Elif soyut manasıyla değerlere, harf manasıyla kitaba ve alışkanlık manasıyla da sosyal dokuya işaret eder.

Freud bu üçüncü aşamaya süper ego diyor. Beşeriyet boyutuna da ego diyor. Alt basamakların birikimine de id diyor. Ve adeta, ego ve süper egoyu suçlar gibi; neden idin bütün isteklerine yol verilmedi, diye dinleri ve insanlığı suçluyor.

Hâlbuki gerçek manasıyla din (yani takıntı tarzında değil;) idi de, egoyu da, süper egoyu da bir nefis (can) kabul eder. Her nefsin kendine has hakları vardır, der. Bütün varlık katmanları arasında adaleti sağlar; sağlıklı bir beden, sağlıklı bir birey ve sağlıklı bir sosyal hayat kurar. Ve der: Varlığın biyolojik boyutu gerçek olduğu kadar, soyut ve sosyal boyutu da o kadar belki daha fazla gerçekler.

Şöyle ki: Varlığı, benliği ve benliği oluşturan insan bilincinin bu yedi temel görevini bilen ve ona göre yaşayan kişi nefisini (benliğini) arındırır; “*Benliğini arındıran kesinlikle kurtulur*” (91/9) ayetinin manasına misal olur. Emanet olarak ona verilen benliğin sorumluluğunu yerine getirir. Onun benliği her şeyin anlamlı ve manalı olduğunu gören bir mercektir. İnsan ruhunu ezen bilinmezlik ve absürtlük sıkıntılarında kurtulur. Allah’ı ve onun gereği olan ebedilik ve sonsuzluğu yakalar. Gerçek manasıyla *mülk* de, *övgü* de, *yargı* da, *merciyet* de Allah’a ait olduğunu kabul eder³.

[Burada Arabî ibarede geçen bu dört kelimedeki insan benliğinin gelişmesinin dört aşamasına işaret eder:

- a) İlk önce, bu tarla, bu eşya benimdir, diye söylenmek ve sahiplenmekle gelişen mülkiyet kavramı.. (özellikle gençlerde..)
- b) Güzel hayat yaşamak ve onun sonucu övgü istemek.. (özellikle çocuklarda..)
- c) Yargılamak ve yönetmek.. (özellikle orta yaşta..)
- d) Merciiyet makamı olmak ve sonsuzluğu anlamak.. (özellikle yaşlılarda..)

Eğer benlik bu görevlerini yapmazsa, kendini gerçek malik ve sonsuz sanırsa (yani yanılığın yaşarsa, o zaman “*Nefis ve benliğinin o katmanlarını arındırmayıp, onları desise ve hilelerle örten kişi ise o, büyük bir hayal kırıklığına uğrar.*” (91/10) ayetinin altına girer.

Evet, hayal kırıklığına uğrar; çünkü bu tarzdaki bir en ve benlik, kendini ebedî ve tanrı sanır; ona göre yaşar; bir de ne görsün!. Yokluk kuyusuna düştüğünü, üstü süslü, altı kirli olduğunu görür. Bakın, Kur’an kâfirleri tarif ederken genellikle *Habitat a’malühüm* (Bütün işleri patlayıp boşa gitti.) tabirini kullanır. Habitat kelimesi canlı bir bedenın şişip patlaması demektir. Evet, küfür insan benini esas aldığından onu sonsuza dek geliştirmek zorundadır. Bu ise tabiatı gereği benin patlaması ve heba olması demektir. Ve bu en büyük hayal kırıklığıdır: En çok sevdiğin bir şeyin en parlak ve büyük olduğu bir anda patlayıp yok olması durumudur.

Evet; insan benliği ince bir elif, bir kıl kadar zayıf ve vehmî bir varlık iken mahiyeti bilmezse, ona göre yaşamazsa, yanılığın ve desiseler toprağı altında gelişir, gittikçe kalınlaşır. İnsanın bütün varlığına yayılır; koca bir ejderha gibi gerçek insan boyutunu yutar. O insan bütün varlık ve duygularıyla adeta benlik kesilir. Sonra diğer bütün insanların ve milletin benlik ve değerlerine dayanıp dünya büyüklüğünde bir ben olur; sonsuz olan ve sonsuz bilinç taşıyan Allah’ın emirlerine karşı kendi bencil ilkeleriyle karşı koyar ve eli ulaşamadığı diğer varlıkları da sebeplere verir; kâinatın sonsuz birliğini bozar; sayısız malikleri kabul etmekle büyük bir şirke düşer; hadsiz bir zulüm işlemiş olur.. “*Şirk en büyük zulümdür.*” ayetinin mealine misal olur.

Çünkü zulüm dengesizlik demektir. Ve varlığın bütün katmanları ancak denge ile var olduğundan, zalimlere en büyük ceza olan yokluk cehennemi bütün boyutları ile yedirilir. Evet, fizik demek denge demektir; biyoloji demek denge demektir; sağlık demek denge demektir. Böylece incerseniz her şeyin mayasının denge olduğunu görürsünüz.

³ Bu sözde sırası ile insan benliğini ve insanîyet tarihini oluşturan amillere işaret var: Mülkiyet ve ekonomi; din ve inanç; hukuk ve devlet; ideoloji ve sosyal akımlar.

Ve bu konumdaki bir benlik, karanlıklar içinde olduğundan kendi duygu ve ölçeklerini kullanamadığından, kâinattan ve bilimlerden gelen sayısız verileri dahi göremez; sınırsız bir cehalet içinde kalır; her şey onun nazarında anlamsız ve ruhsuz olur. İşte bundandır ki; “Bu kadar okumuş insanlar, nasıl böyle yanlış düşünür?” diye insanların çoğu şaşırır.

Bu haldeki eneye saf bilgi ve kesin manalar da gelse, sınırsız bir absürtlüğe dönüşür. Çünkü zayıf ve sınırlı varlığını sonsuz ve yıkılmaz gören birinin bakışının rengi ve mahiyeti; ya şirktir. Yani sayısız tanrıları kabul etmektir. Veya ta'tildir. Yani bir tanrıyı kabul ettiği halde onu niteliksiz ve aksiyonsuz görmektir. (Ta'til inancının modern karşılığı deizmdir.) Veya Allah'ı inkârdır. Bu üç aşama küfür tarihinin üç aşamasını bize hatırlatır; önce putperestlik ve şirk; sonra deizm; en sonunda da inkâr ve hiçbir değer kabul etmemek... Demek küfür gittikçe gerileşen bir irtica hareketidir.

Burada giriş bitti. Şimdi bu benlik çekirdeği üzerinde gelişen, sosyal hayat bostanındaki sonuç ve gelişmeleri göreceğiz. İşte:

Ene ve benlik bir yazılım, bir çekirdek, sanal ve farazî bir dosya da olsa, bütün insanlık âlemini saran iki şıklı bir ağacın aslı olmuştur. Ondan iki büyük akım (cereyan) çıkmış; birey, sınıf ve toplum bazında her seviyede kendi mahiyetini muhafaza eden iki fikir zinciri ve şeceresi her tarafa dal budak salmıştır.

Biri peygamberlik ve onun pratik şekli olan dindarlık şeceresi ve zinciridir. Diğeri ise felsefe ve onun pratik şekli olan hikmet zinciridir. Her iki akım ve zincir gerçekliğin “ben” ile bilineceğini söylemekte müttelik.. Fakat felsefe benin kendine özgün, müstakil, yetkin bir şey olduğunu iddia ediyor. Ve benin en işlevsel cihazı olan akli esas alır; onu yeterli ve yetkin görür. Peygamberlik de akli ve beni gerçeklik ölçüsü olarak kabul eder. Fakat asıl gerçekliğin insan beni kadar, zayıf ve sınırlı olamayacağını söyler. Beni ancak gerçekliği öğrenme aracı olarak kabul eder. Hulasa; felsefe, kendini müstakil sanan beni amaç olarak görür. Peygamberlik ise, onu ancak araç olarak kabul eder. Ve sonsuz gerçekliğe geçmek için sonsuz bilgi dağarcığı olan kalbi ve kalp yoluyla gelen vahyi esas alır...

Bilginin ve gerçekliği öğrenmenin iki yolu olan bu akımlar, tarihte bazen ittihad ve imtizaç eder (birleşir ve homojen olurlar.) Bu dönemlerin ismi asr-ı saadettir. İşte Zül-karneyn.. İşte Süleyman.. İşte Muhammed.. Bunlar bütün zıtları, barış ve dengeleme demek olan İslam hakikati içinde birleştirip insanlık âlemine güzel baharları getirmişlerdir. Fakat bu bahar süreçleri az olmuştur. Genelde iki akım ayrı ayrı gitmişlerdir. Bu durumda gerçeklik ve güzellik sadece peygamberlik ve dindarlık (diyanet) tarafında kalmıştır. Çünkü benliğin canlı olması ve gelişmesi için üç temel gücü ve duyusu var:⁴

Kuvve-i sheviye veya cazibe gücü: Beslenmek için kendisine lazım olan şeylere karşı iştahlanıp onları içine cezp etmek gücü.. (İştah ve şehvet aynı kökten gelir.)

Kuvve-i gadabiye: Organizmasını ve birliğini bozacak şeylere karşı kızarak saldırıya geçip, benliğini yıkacak şeyleri defetme gücü..

Kuvve-i akliye: İyi ile kötüyü, doğru ile yanlış ayırt eden düşünce ve akıl gücü demektir.

---

⁴ İsharatül-İ'caz'da ruhun bedende kalması için ona bu üç kuvvet verilmiştir, deniliyor. Burada ise benlik için deniliyor. Çünkü ruh, nefis ve ben kavramları bir açıdan aynı şey; diğerk açıdan nitelik ve görev farkları olan öz ve özgün duyulardır. Mesela nefis için ruhun somut şeklidir, benlik için ruhun bilinçli boyutudur, denilebilir.

İşte Allah'ı, sonsuzluğu, ebediyeti kabul etmeyen ikinci benlik ve bunun ilk meyvesi olan felsefe, akıl alanında insanlık tarlasında, dehriyyun, maddiyyun ve tabiiyyunları yetiştirmiştir.

Dehriyyun, her şey, her olay bilinçsiz ve kör bir süreçtir; cebri ve karanlık bir varoluş ve kör bir kaderdir, diyen akımın adamları demektir. *Maddiyyun*, gerçeklik, katı kaba maddeden ve maddenin hareketinden ibarettir, diyen akımın adamları demektir. *Tabiiyyun* ise, tabiatçılar demektir. Yani bunlar bir düzeni görüyor; içinde önemli bazı şeyleri hissediyorlar. Fakat bunun sonsuz, ilahî bilinçten kaynaklandığını kabul etmiyorlar; kendi benliklerini yine nihai yetkin kaynak olarak görüyorlar; aydınlanamıyorlar; ebediyeti kazanamıyorlar.

Dehriilik, küfrün ilkel biçimidir; maddecilik onun ikinci aşamasıdır; tabiatçılık ise son şeklidir. Eğer buradan sonsuz İlahî bilinci anlamaya çıkabilseler zaten imana gelmiş olurlar.

Kuvve-i gadabiyede benlik ve felsefe, Nemrudları, Firavunları ve Şeddatları doğurmuştur. [Nemrud Doğu sembolü, Firavun Batı sembolü, Şeddat Ortadoğu sembolü olarak seçilmiştir.]

“Evet, Nemrutları, Firavunları yetiştiren ve dayelik (analık) edip emziren, eski Mısır ve Babil'in, ya sihir derecesine çıkmış veyahut hususi olduğu için etrafında (civar bölgelerde) sihir telakki edilen eski felsefeleri olduğu gibi, aliheleri (tapınak heykellerini) eski Yunan kafasında yerleştiren ve esnami (putları) tevlid eden (doğuran) felsefe-i tabiiye bataklığıdır. Evet, tabiatın perdesiyle Allah'ın nurunu görmeyen insan, her şeye bir ulûhiyet (tanrılık) verip kendi başına musallat eder.”

Felsefenin asıl aldığı benlik, kuvve-i şeheviyede sayısız sanem ve tanrıları doğurmuştur. Bunlar, kendilerini insanların tanrıları ve biricik sevgilileri olarak gösterip, insanların bütün gelirlerini, sevgilerini ve ibadetlerini sömürmüşlerdir. Şöhret saikasıyla insanların bütün manevi yeteneklerini ezip öldürmüşlerdir. Her tarafa, her köşeye bu haksız ve zalim sömürünün taşlaşmış somut biçimleri olan putlarını dikmişlerdir.

Demek küfür ve benlik toplumlarında ancak milyonda bir insan psikolojisi zirveye çıkar, gelişir. Diğer insanlar ise, ezik ve kök seviyesinde kalır. Ki, zirveye çıkan o bireyler dahi, kendilerini ölümden, yokluk ve tesadüf karanlıklarından kurtaramadıkları için, Cebbar da olsalar, kendi benlikleri, korkak ve acizdir..

Peygamberlik ve din ise, Allah'a sonsuz manevi kulluk kapısını açar; bütün bu beşeri zulüm kapılarını kapatır. Çünkü dinde manevi meziyet ve fazilet dışında herkes eşittir; herkes kardeşdir; herkes sadece Allah'a kulluk eder. İşte gerçek kişilik gelişmesi ancak bu ortamda gerçekleşir.

Evet, peygamberliğin kabul ettiği benlik, akıl ve düşünce dalında enbiya ve elçiler, evliya ve gerçekçi âlimler (siddiklar) çıkarmıştır.

Dafia ve savunma dalında⁵ adil yöneticileri, melek karakterli melikleri (kralları) meyve vermiştir.

Cazibe ve iştah dalında; güzel ahlakı, masum ve nezih güzelliği, cömertlik ve ikram hakikatlerini netice vermiştir.

⁵ Dinde gazap ve kızgınlık yok. Evet, kuvvet bazen kullanılır; o da sadece dafia oluşturmak ve savunmak için..

Şimdi burada benliğin bu iki farklı veçhini (yönünü) esas alan nübüvvet (peygamberlik) ve felsefenin ilkelerini mukayese edeceğiz; işte:

1) Peygamberliğin benliğe bakış ilkesi, saf ibadettir. İbadet ise kölelik ve esaret manasında değildir. Metinde anlatılan maddelerde insanın sonsuz bir hakikate bağlı olduğunu anlaması ve ona göre yaşaması demektir. Evet, ibadet kelimesi etimolojik olarak asla esaret manasında değildir. Sadece önemli bir merciye mutlak manada tabi olma ve uyma manasındadır; şöyle ki:

a) Benlik bu vecihte başkası için hizmet eder. (Dolayısıyla bencillik ve iş endişesinden kurtulur.)

b) Mahiyeti harf gibidir; başkasının manasını bildirir. Bu da nasıl olursa olsun; her durumda ve her biçimde gerçekleşir. (Dolayısıyla ben şöyle düştüm, şöyle oldum, diye hayıflanmaktan kurtulur.)

c) Bu yönde; benliğin varlığı başka sabit bir varlık ile ayakta kalır. (Dolayısıyla yok olacağım, diye endişe etmez.)

d) Mülkiyet hakkı sanaldır.. (Dolayısıyla kayıplardan dolayı üzüntü çekmez.)

e) Hakikati (kendini gerçekleştirme) gölgeseldir. (Eksinin artıya ayna olması tarzındadır. Bu da insanın eksiklik ve kusuru nispetinde gerçekleşir.)

f) Görevi, bilinçli bir şekilde Allah'ın esma ve sıfatlarına ölçü olup onları bilinçli (şuurlu) olarak yaşamaktır. Her ismi bir bilim dalı olarak yaşayıp yeryüzünü bir irfan mektebi yapmaktır.

Peygamberliğin bu *birinci ilkesinin* özeti, iman ve ibadet kavramının gerçek manasıdır. Fakat burada; *İnsan böyle yaşarsa, fizik varlığı ve dolayısıyla bilimleri öğrenemez; dünyadan, hayattan ve gerçeklikten kopar!* gibi bir iddiaya karşı şöyle beş madde ile cevap veriliyor ki; bu beş madde, peygamberliğin *ikinci ilkesini* oluşturuyor:

• Mümin insan, varlığın ve niteliklerin her safhasında sonsuz bir birliğe inandığı için, diğer insanlardan yüz kat daha fazla bilimlere yatkın ve yakındır. Çünkü bilim demek birlik ve düzen demektir.

• Tabiat denilen bilimsel alanı, Allah'ın doğal şeriatı olarak görür. İnanç ve ibadet ilimlerinde bilgili olduğu kadar; fen ilimlerinde de en az o kadar bilgili olması gerektiğini anlar.

• Tabiatın İlahî bilinçli kanunlar mecmuası olduğunu ispat eder. [Burada her kanun bir bilim dalı demektir. Tabiatın onlarca bilim dalı olduğundan, biz bu kanunlar mecmuası deyimini “Bilimler Ansiklopedisi” diye çeviriyoruz.]

• Tabiatın Allah'ın kudret ve enerjisinin bir kullanım mistarı (çizelgesi) olduğunu fiilen gösterir. [Yani mümin kişi, tabiat âlemi gibi enerjiyi en verimli tarzda kullanır. Bu tutum ise, bilimlerde zirve bir konumun belirtisidir.]

• Beşincisi ise, mümin kişi Allah'ın esma ve sıfatlarını bilimsel olarak kullanır; onları sadece sözcüklerde bırakmaz.

[Ki birinci ilke olan ibadetin son görevi olarak bu noktaya dikkat çekilmişti. Demek en büyük ibadet ilim öğrenmek, öğretmek ve onu uygulamaktır. Peygamberlik yolunda insan, bilimleri ve bilimlerin araştırma alanı olan sebepleri, birer perde olarak gördüğünden, bilim ehli olmak, sonsuz derecede etkin ve yetkin olan Allah'a inanmaya engel değildir. İşte metindeki “esbabı birer perde-i kudret bilir.” ifadesi bu manayı anlatmak içindir. Demek gerçek dindar kişi, bu beş şartı yerine getirendir. Eğer getirmiyorsa ona dindar demek yanlıştır.]

Eğer “*Her iki durumda da insanlar ölüp gidiyorlar. Bir fark kalmıyor!!*” gibi iddialı bir soru gelirse cevap şu gelen paragraftır. Bu da peygamberliğin *üçüncü ilkesini* oluşturur:

“Peygamberliğin ve diyanetin tuttuğu şu parlak nuranî, güzel yüz, canlı ve anlamlı bir çekirdek hükmüne geçmiş ki, Halik-ı Zülcelâl, bir şecere-i tuba-i ubudiyeti (ebediyete entegre olma sistemini) ondan halk etmiştir ki; onun mübarek dalları, âlem-i beşeriyetin her tarafını nuranî meyvelerle tezyin etmiştir. Bütün zaman-ı mazideki zulumatı (geçmişin bütün karanlıklarını) dağıtıp, o uzun zaman-ı mazi, felsefenin gördüğü gibi bir mezar-ı ekber (en büyük mezar) ve yokluk ülkesi olmadığını, belki istikbale ve saadet-i ebediyeye atlamak için ervah-ı âfilîne (gayb alemine geçen ruhlara) bir medar-ı envar (aydınlanma ve nurlaşma sebebi) ve muhtelif basamaklı bir mirac-ı münevver (nuranî yükseliş basamağı) ve ağır yüklerini bırakan ve serbest kalan ve dünyadan göçüp giden ruhların nuranî bir nuristanı (ışık ülkesi) ve bir bostanı (yeşerme ve yeniden canlanma alanı) olduğunu gösterir..”

Demek peygamberliğin birinci esası ibadet; ikinci esası ilim; üçüncü esası ise ruhanileşmek, ermek ve olmaktır.

Buna mukabil felsefenin ise şu üç ilkesi var:

1) Benlik sadece kendini anlatır. [Demek eğer bu anlatım eksikse ki, doğal olarak herkesin birçok eksigi var; o zaman kendinden nefret eder. Evet, bu nefret mümin olmayan herkeste var. Fakat değişik perdelerle bastırılıyor.]

Üstad bu manayı ikinci bir ifade ile şöyle açıyor: *Felsefeye göre, benlik sadece kendine çalışır.* [Dolayısıyla yani ben içe baktığı için kendini asıl ve sonsuz bilir, çalışması ise, dışarıda kaldığından yaptıklarını küçük ve geçici olarak görür. Bu ise, büyük bir şikâyet ve memnuniyetsizliğe (şükürsüzlüğe) sebep olur.]

2) Felsefe benliğin sabit ve özünde var olduğunu; asıl değer ve gerçeklik ölçüsü olarak onu görmek gerektiğini iddia eder.

[İşte sırf bu iddiadan dolayıdır ki; bugünkü Batı bilimleri, zirve olacak kadar geliştikleri halde bir düzen, bir gerçeklik, gerçek bir ilim oluşturamamışlardır.]

3) Felsefe, olmak ve ermek gerçeği konusunda narsizm denilebilen hubb-u zatiyi ve makyaj denilebilen tekemmül-ü zatiyi önerir.

[Narsizmlle, bencillik ve makyaj ile insanın ne kadar olgunlaşabileceğini artık siz düşünün. Hubb-u zati, yalnızca kendini sevmek; tekemmül ise niceliksel olarak güzelleşmek ve gelişmek demektir.]

Eğer “İddia ettiğin bu durum, çağdaş felsefe içindir. Eski felsefe böyle değildi?” dense⁶ Üstad cevaben şöyle diyor:

“Hatta silsile-i felsefenin en mükemmel fertleri ve o silsilenin dâhileri olan Eflatun ve Aristo, İbn-i Sina ve Farabî gibi adamlar “İnsaniyetin gayetü’l-gayatı (en zirve amacı) teşebbüh-ü bi’l-Vâcibdir yani Vâcibü’l-Vücuda (sonsuz derecede yetkin ve gerçek varlık olan Allah’a) benzemektir” deyip firavunâne bir hüküm vermişler. Ve enaniyeti (benliği) kamçılayıp şirk derelerinde serbest koşturarak, esbapperest, sanemperest, tabiatperest, nücumperest gibi çok enva-i şirk taifelerine meydan açmışlar. İnsaniyetin esasında münderiç olan acz ve zaaf, fakr ve ihtiyaç, naks ve kusur kapılarını kapayıp ubudiyetin yolunu seddetmişler. Tabiata saplanıp, şirkten tamamen çıkamayıp, şükürün geniş kapısını bulamamışlar.”

Bu paragrafın özeti ise şudur: Felsefenin bu iddiası, fikirde, inançta, sosyal hayatın bütün katmanlarında şizofrence yaşamak olduğu gibi; olgunlaşma ve gerçekten var olmayı kazanma yollarını kapamak demektir. Çünkü böyle bir iddia, sınırlı bir şeyin sonsuz olduğunu söylemek gibi bir şeydir. Gerçekliğin zıddına dönüşmesi demektir.

İşte küfrün, felsefenin ve şirkin bu iflasına karşı peygamberlik, temel bir çare ile beraber bu gelen beş adabı uyguluyor:

Asıl çare: “Allah’ın isimleri (ahlakı) ile ahlaklanmak yani onları yaşamak ve secaya-yı hasene ile (güzel karakterlerle) tahalluk etmekle (yaşamakla) beraber:

- 1) Aczini (çaresizliğini) görüp Allah’ın yetkin kudretine sığınmak.. [Demek sonsuz bir çare var. Herhalde bilim ehli çaresizliğin ne kadar yıkıcı bir şey olduğunu biliyorlar.]
- 2) Zayıflığını görüp Allah’ın kuvvetine (gücüne) dayanmak..
- 3) Kıtlığını görüp sonsuz İlahî rahmete güvenmek.. [Psikolojide güven duygusu özellikle çok önemlidir.]
- 4) İhtiyacını görüp, Allah’ın gınasından (bolluğundan) istimdat (medet istemek..)
- 5) Kusur ve yanlışını görüp af dilemek, Allah’ın kutsallığına ve kemalatına sığınmak..

[Demek pısrıklık, çaresizlik, çöküş, fakir kalmak dindarlık değildir. Çünkü görüldüğü gibi dindarlık, gerçekleri görüp onların gereğini yapmaktır. Eksileri görüp bu sayede sonsuz artılara geçmektir.]

---

⁶ Eski edebiyatta yazının gelişmesi içinde hatıra gelebilecek sorular yazılmadan, konu bölünmeden direkt olarak onlara cevap verilir. Böyle sorulara mukadder sualler denilir. İşte bu sanatın edebî yönden birkaç faydası var.

a) Belli bir soru yazılmakla konu daraltılmıyor. Çünkü cevap olacak yazı kısmının bu soru gibi başka sorulara da cevap olacak yönleri vardır.

b) Konuyu evet, hayır şeklinde daraltmadan, düşünceyi genişletmek, yazılan parçanın genişliğine ve derinliğine, dikkatleri çekmek için bu yöntem seçilir. Aksi takdirde o kadar çok detay yazılır ki; ana hedef kaybolur.

c) Okuyucuyu basit bir dinleyen makamında alıp, metnin sahibi ve düşünürü seviyesine yükseltmek için.

d) Yazıda ve sözde tasarrufa gitmek için.. Bu ise doğal ve öz bir davranıştır.

“Böyle diyorsun; fakat medeniyetlerin çoğu felsefeden başlamışlar; onun ilkeleri sayesinde gelişmişler..” şeklindeki bir iddiaya karşı Üstad şöyle üç noktayı nazara veriyor: Diğer mukayeseleri ise 12. Söz’e havale ediyor.

*Rakipsiz görünen şu medeniyetin geçmişte de, şimdi de kuvve-i şeheviye alanında bel kemiği ve temeli sayısız sanemler (putlar) ve âliheler (tapılan figürlerdir.) Yani kim güçlü olmuşsa put olmuş ve tanrı edinilmiştir. Çünkü beşeri anlayış ve felsefede kuvvet ve güç müstahsendir (güzel görünür.)⁷ Evet, bir medeniyet ki, zulmü alkışlıyorsa ve cebbarlara (diktatörlere) tapıyorsa, o medeniyet olmasa daha iyi...

Bu medeniyet, ekonomi ve siyasette (kuvve-i şeheviye alanında) birçok put edindiği gibi; sanattaki sonsuz soyut ilahî güzelliği inkâr ettiği için, güzel olan her şeyi de put edinir. Sonsuz güzellik kaynağını görmez, belirli ve dar bir noktada boğulur.

Bu medeniyet, kuvve-i şeheviyenin cinsellik sahasında ise “*Herkese satılan, muzahraf (kof,) hodfruş (bedeni satan,) gösterici (teşhirci,) riyakâr (samimiyetsiz) bir hüsnü (maddi güzelliği) istahsan ettiği (beğendiği) için riyakârları alkışlamış; tanrıça kesilen (sanem misal) o güzelleri kendilerine tapanlara kul ve köle ettiriyor. Yani o sanem-misaller perestişkârlarının hevesatlarına hoş görünmek ve teveccühlerini kazanmak için riyakârane gösteriş ile ibadet gibi bir vaziyet gösteriyorlar.*”

Gerçekten bugünkü medeniyetin çarşısı da, ekranı da kasaplar deresinden çok farklı değildir. Bu medeniyetin begrandı ise sahtekârlık, kokuşmuşluk ve fuhuş bataklığıdır.

*Kuvve-i gadabiye dalında ise, ne kadar canavar, despot cebbar varsa hepsi bu medeniyetin çocukları olarak ortaya çıkmıştır.

*Akıl ve düşünce dalında ise, o kadar çok farklı kafalar çıkmış ki; bu kadar bilimlere rağmen insanlık adeta şizofren olmuştur. Üstad bu noktayı *Felsefe, beşerin beynini bin parça etmiştir*, diye özetliyor. Ve ardından dört misal ile felsefe ve peygamberliğin bir kısım sonuçlarını açıklıyor:

Birinci netice, bireysel hayat alanındadır: Peygamberlik topluma önem verdiği gibi her bireyi de bir toplum kadar önemser. Ölümlü ve fani olan bireyi şu düstur (prensip) ve kaide ile kurtarır; ona ebedî bir hayat sağlar.

“*Her birisi sonsuz ve ebedî bir hazine olan Allah’ın isim ve sıfatlarının yaşanmış şekilleri olan Allah’ın ahlakı ile ahlaklanın.*”

[Metinde geçen Allah’ın ahlakı ile ahlaklanmak onun soyut olan isim ve sıfatlarının halk olmuş, karakterize olmuş somut şekillerini yaşayın, uygulayın, demektir. Bunun manası şudur: İnsan soyut ve sonsuz olan Allah’ın niteliklerine giremez. Fakat o niteliklerin hulki (somut) boyutları olan kâinattaki gerçeklikleri yaşarsa, kâinat sistemi kadar bir varlık kazanır.

“Peki, her halükarda insan fanidir, bu çare de onun derdine deva olamaz” gibi bir soruya karşı şöyle deniliyor:

---

⁷ Bundandır ki; insanların çoğu, genellikle güçlü düşmanlarını severler.

“Cenab-ı Hakka (yüce gerçeklik olan Allah’a) alçak gönüllülük ile yönelin; çaresizliğinizi, sonsuz fakrınızı ve faniliğinizi bilip Onun ebediyet dergâhına abd olunuz (entegre olup, bağlanınız.) Bu sonsuz aczinize ve faniliğinize biricik çaredir.”

Buna mukabil felsefe, insanın bu faniliği ve çaresizliği için şu kaideyi öneriyor: “İnsan nefsi ve beni özgün bir varlıktır. En sonunda tanrı gibi soyut (vacip) bir noktaya gelir. Dolayısıyla her insan tanrı gibi olmaya çalışmalıdır.”

Ve Üstad bu paragrafın son cümlesinde bu prensibin yanlış olduğunu şöylece özetliyor: “Ebediyet konusunda her yönden çaresiz (aciz) olan ve çok az bir güce sahip (zayıf) bulunan; sonsuz ihtiyaçlarla müptela olan insanın mahiyeti (öz yapısı) sonsuz güç ve enerjiye, sonsuz bolluk ve imkânlarla sahip, sonsuz etkinlik ve yetkinlikte bulunan Allah’ın mahiyetini asla elde edemez..”

[Olsa olsa, acz ve fakrın acıları içinde kıvranan saf bir ruh olarak kalır. Onun için Üstad, başka risalelerde; isprizmacılığı ve saf ruhanileşmeyi tavsiye eden bazı tasavvuf akımlarını, “Bunlar İslamî değildir; bunlar felsefenin bir ürünüdürler” diye uyarıyor.] (27. Söz’ün Zeyli ve Emirdağ II)

Bir daha hatırlatalım; Allah’ın ahlakı demek, İlahî hakikatlerin, kâinatta ve madde âleminde şekil almış müşahhas hakikatler, demektir. Halk ve ahlak şekil almış somut varlık ve karakter demektir. Yoksa hâşâ! Allah, sonradan olan ahlaklanmak gibi bir kavramdan münezzehtir.

İkinci netice, toplumsal hayat alanındadır: Peygamberlik, galaksilerden ay ve güneşe kadar, bitkilerden hayvanlara, hatta beslenme hücrelerine ve bedene kadar her sahada yardımlaşma prensibinin, kerem (ödül) kanununun, ikram yasasının geçerli olduğunu söyler. Felsefe ise toplumsal hayatta yegâne yasa, mücadele prensibidir, der. “Hayat bir mücadeledir” diye hüküm koyar.

Burada Üstad, satır arasında bu prensibi kabul eder, fakat çok dar bir alanda bunun geçerli olduğunu söyler. Bu da sadece zalim ve canavar insanların ve vahşi hayvanların fitratlarını (ruhî yazılımlarını) su-i istimallerinden (kötüye kullanmalarından) kaynaklanıyor; der.

[Evet, Üstad kendisi de Münazaratta “Hayat bir cidaldır” der. Her millet kendi özgün adet ve dillerini korumakla beraber, siyasette ve iktisatta diğer milletlerle rekabet etmeli, diye söyler. Fakat burada maksadı, müspet manadaki yarıştır. Ki; Kur’anda bu mana dört yerde müsabaka (yarış) kelimesi ile geçiyor. Evet, yarış ve müsabaka, milletler arasında da, dinler arasında da geçerlidir. Evet, müspet manada milliyetçilik ve rekabet, insanı evrensel değerlere ve evrensel teavün ve yardımlaşmaya götürür.]

Üçüncü misal, tevhid (başka bir tabir ile ontoloji) alanındadır: İşte peygamberlik; içinde ve özünde birlik olan her şey, ancak sonsuz birliğe sahip olan Allah’ın eseri olabilir; der. Çünkü her bir şeyde birlik olduğu gibi, bütün kâinatta da sonsuz bir birlik vardır. Bu ise sonsuz bir düzen ve bilimsellik demektir. Bu ise Allah’ın varlığının ve birliğinin apaçık ayetidir.

Eski felsefe (yani Aristo ise) aşırı ruhanileri ve hiçbir düzen ve değeri kabul etmeyen sofestaileri susturmak için, kâinattaki nedensellik ve nasıllık ilkesine çok önem verdi. Bunun sonucunda deist oldu. Yani bir Allah var; fakat bu, sadece ilk temel yasayı (akl-i evveli) yaratmıştır. “Birden ancak bir çıkar” dedi. (Yani Allah soyut olduğu için ancak soyut temel yasayı yaratmıştır.) Ki Aristo ve onu esas alan Meşşai akımı, yaratma da demiyorlar, sudur

(çıkış) diyorlar. Aristocu akım, bu ilkedan dolayı ve güya bilimsel gitmek gerekir, diye, yüzde yüz olarak sebepleri esas alırlar, İlahî iradenin, sonsuz yetkinliğin bir neticesi olan mucize ve kerameti, inayet ve kasti inkâr ederler. İslam feylesofları olan Farabi, İbn Sina ve İbn Rüşd, bu akımdandırlar. Onun için Gazali böyleleri tekfir ediyor. Fakat bunlar kâfir değiller. Çünkü bunların Meşşai kimlikleri yanında başka İslamî kimlikleri de vardı. Mesela İbn Rüşd, yüksek derecede fıkıh ve tefsir bilir. Aristo'nun Şarihi olarak deist görünse de, fakih ve müfessir niteliğiyle, Allah'ın inayetini kabul ediyor, kasten her şeyi yarattığını söylüyor. Eş'arilerin hudus ve imkân teorilerinin Allah'ın aşkınlığına yakışmadığını iddia ediyor.

Farabi ve İbn Sina da, Meşşai kimlikleri yanında Plâtoncu, İsmaili ve hatta Karmati kimliklere sahiptiler. İslam felsefesinin Meşşai ekolünü temsil ettikleri gibi, İslam felsefesinin ve bir çeşit İslam tasavvufunun adamları olan İşrakıyyun grubunu da temsil ediyorlar. Onun için burada Üstad “*Feylesofların yüksek kısmı olan İşrakıyyun böyle karıştırsalar, nerede kaldı, maddıyyun ve tabiiyyun gibi aşağı kısımları! Bunların ne kadar karıştıracaklarını siz kıyas edin..*” diyor. İşte bu farkı bilmeyenler, Bediüzzaman neden burada bu ismi, yanlış kullanmıştır? Burada İbn Sina batmış, diyor; İktisad Risalesinde ise, ona övgüler yağıdırıyor, diye itiraz ediyorlar.

Dördüncü misal, bizzat felsefi alanda yani eşyanın hikmet ve amaçlarını tespit etme sahasındadır; şöyle ki:

“Her şeyin, her zî-hayatın (canlının) neticesi ve hikmeti, kendine ait bir ise, Saniine (sanatkârına) ait neticeleri, Fâtırına (yaratana) bakan hikmetleri binlerdir. Her bir şeyin, hatta bir meyvenin, bir ağacın meyveleri kadar hikmetleri, neticeleri vardır, tarzındaki mahz-ı hakikat (saf gerçeklik) olan düstur-u hikmet nerede? Felsefenin “Her bir zî-hayatın neticesi kendine bakar veyahut insanın menfaatlerine aittir” diye, koca bir dağ gibi ağaca hardal gibi bir meyve, bir netice takmak gibi gayet manasız, abesiyet içinde gördüğü hikmetsiz hikmet-i muzahrefe (faydasız kof felsefelerinin) düsturları nerede? Şu hakikat, Onuncu Sözün Onuncu Hakikatinde bir derece gösterildiğinden kısa kestik.”

İşte bu dört misale binler misali kıyas edebilirsin. (12. Sözde, 17. Lem'ada ve Lemeatta 10 misal daha veriliyor, diye hatırlatalım.)

Biraz da İslam âlemindeki benlik ve felsefenin kısa tarihçesine bakalım. İşte İslamiyet metinlerinin mucizevî manaları mürur-u zamanla kaybolunca, başta İbn Sina ve Farabi olmak üzere İslam âlimleri, felsefenin bilimsel parlaklığına kapıldılar. Çünkü onlara göre dinî metinler, avama ancak hitap ediyordu; varlık ve oluş için hiçbir bilimsel izah getirmiyordu. Felsefe ise akıllı, bilimi ve bilim kisvesine bürünmüş izahları esas alıyordu. Haliyle dinden soğuyup, felsefeye sığındıklarından iman konusunda sıradan bir avam gibi kaldılar. Hatta İmam Gazali, onların bir kısım ilkelerini delil getirerek onları tekfir etmiştir.

İslam'ın 2. yüzyılında Kelam ilminin büyük âlimleri olan Mutezile imamları, felsefenin şekli güzelliğine tutulup, ciddi bir biçimde felsefe ile ilişki içinde olduklarından akıllı hâkim edindiklerinden (tek geçerli ve zorunlu değer olarak akıllı kabul ettiklerinden) iman konusunda günahkâr, bidacı bir mümin derecesinde kaldılar. Akıllı hâkim tutmalarının manası şudur: Allah, akla göre hükmetmek zorundadır, dediler. Mutezile imamları İbn Sina ve Farabi kadar dinî metinleri dışlamadıklarından, onlar için sadece “felsefeye temas ettiler” diyor.

[Zaman gösterdi ki; İbn Sina ve Farabının tutuldukları felsefenin biçimsel parlaklığı ve Mutezilenin tutuldukları felsefenin şekli süsü ve Eş'arilerin kullandığı bazı felsefi prensipler,

kof, boş ve binlerce yönden yanlışlanabilir spekülasyonlardır, öz manalarını kaybetmiş, köhneleşmiş, Aristo'nun ve Platon'un tortularıdır. Maalesef bugünkü Batı bilimine karşı bir çare üretemeyen sözüm ona çağdaş Müslümanlar, yine bu müteaffin felsefeyi bir daha kullanıyorlar. Müslümanların kendi mucizevî kaynaklarına geri dönmelerini bilmeden engelliyorlar.]

“Edebiyat alanında ise İslam edebiyatçılarından meşhurlarından ve karamsarlıkla bilinen, Ebul-Ala El-Maarri; ve yetimane ağlayışıyla (psikolojik çöküntü) ile anılan Ömer Hayyam, nefsi okşuyor ve nefse tam zevk veriyor, diye felsefeden beslendikleri için birçok âlim ve kamil insanlar tarafından edepsizlik ve edebiyatsızlıkla suçlanmışlar. Bunlar dinsiz oldukları gibi dinsizleri yetiştiriyorlar, diye reddedilmişlerdir.”

[Maalesef bugün için İslam dünyası da, dış dünya da edebiyat ve sinema konusunda henüz bu çukurdan çıkmış, değildir.]

İşte dinin metinlerinin mucizevî manalarının kaybolmasıyla, felsefenin her sahada her şeyi tasallutu altına almasıyla ve dünya edebiyatı tamamıyla hedonist ve zevk-perest gitmesiyle insan ve insanlık en son şu hale gelmiştir:

“Hem meslek-i felsefenin esasat-ı fasidesindedir ki; ene, kendi zatında hava gibi zaif bir mahiyeti olduğu halde, felsefenin meş’um (uğursuz) nazarıyla mana-yi ismî cihetiyle baktığı için, güya buhar-misal o ene temeyyü edip (sıvılaşır) sonra ülfet cihetiyle ve maddiyata tevaggul (aşırı dalmak) sebebiyle güya tasallub ediyor (katılıyor.) Sonra gaflet ve inkâr ile o enaniyet tecemmüd eder (donar.) Sonra isyanla tekeddür eder, şeffaflığını kaybeder. Sonra gittikçe kalınlaşıp sahibini yutar; nev-i insanın efkârıyla şişer. Sonra sair insanları, hatta esbabı kendine ve nefesine kıyas edip, onlara –kabul etmedikleri ve teberri ettikleri halde- birer firavunluk verir. İşte o vakit Halık-ı Zül-celalin evamirine (emirlerine) karşı mübareze vaziyetini alır, “Çürümüş kemikleri kim diriltebilir” der, meydan okur gibi Kadîr-i Mutlakı acz ile ittiham eder. Hatta Halık-ı Zül-celalin evsafına müdahale eder; işine gelmeyenleri ve nefs-i emmarenin firavunluğunun hoşuna gitmeyenleri ya red, ya inkâr veya tahrif eder.”

Felsefenin çağımızda vardığı bu vahim durağın neticesinde, insanlık âleminde şu beş sakat inanç biçimi ortaya çıkmıştır: [Bu beş hastalığın tespiti, bizim bu bahse bir ilavemiz değildir. Burada iktibas ettiğimiz bu paragraftan sonraki iki sayfanın muhtasar özeti ve icmalî bir açıklamasıdır. Böyle bir mana Üstadın buradaki sözlerinin nazm-ı maanisinden anlaşılıyor. Şöyle ki:]

1) Allah’a inanır, fakat onun gücünün sonsuzluğunu bir türlü kabullenemez. Dine inanır, fakat işine gelmeyeni ya reddeder veya tahrif eder. Çünkü yozlaşmış bir mecburiyetten dolayı Allah’a ve dine inansa da, benliğinin firavunane serbestiyetine aykırı olacak şeyleri asla kabul etmez.

2) Allah’ın sonsuz gücünü ve sonsuzluğunu ilmen görse de Onun soyut olan iradesini reddeder. Allah mucib-i bizzattır; mecburiyetten ve otomatik olarak yapıyor; yegâne irade benim ve benim temsil ettiğim milletimindir, der.

3) Allah birçok şeyi bilse de, küçük şeyleri özellikle bireysel işleri, özellikle beni bilemez, diye kendi benine dokunulmazlık koyar.

4) Bazı şeyleri Allah yaratmışsa da, diğer bazı şeyleri tabiat ve bazı şeyleri de insan yaratır, diye düşünsel ve psikolojik olarak kendini kaosa ve karanlığa atar.

5) “Hem, Onuncu Sözde isbat edildiği gibi, Cenab-ı Hak bütün esmasıyla ve kâinat bütün hakaikıyla ve silsile-i nübüvvet bütün tahkikatıyla ve kütüb-ü semaviye bütün âyatıyla gösterdikleri haşir ve ahiret kapısını bulmayıp haşri nefyedip (yok sayıp) ruhlara bir ezeliyet isnad etmişler. [Metinde maddi dirilişin delileri olarak geçen dört cümlenin izahı şudur:

a) “Cenab-ı Hakk, bütün esmasıyla..” [Yani kâinatta her biri bir isim (bilim alanı olan) müşahhas olarak da var olan ve yansımaları görünen; her biri, tükenmez birer hazine olan Allah’ın bütün isimleri, cismanî dirilişi gerektiriyor.]

b) Kâinat bütün özellik ve gerçekleriyle yine bu cismanî dirilişi gerektiriyor. Mesela varlığın tükenmezliği, gelişmesi, güzelliği, soyut ve somut bütünlüğü ve mutlaka bir meyve verme özelliği kâinatın binlerce olan gerçekliklerinden sadece beş tanesidir.

c) Bütün peygamberler, araştırma ve gözlemlerine dayanarak cismanî dirilişin gerçek olduğunu söylemişlerdir.

d) Kâinatın gerçek bilinci ve ruhu olan vahiy sonucu gelen semavi kitaplar, haşri ve dirilişi açıklıyorlar.

Bu dört şahide rağmen, dindar oldukları halde feylesoflar, felsefenin dar ve kısa görüşlü nedensellik ve nasıllık ilkelerine yaslandıkları için “Haşir (cismanî diriliş) aklın ölçülerine göre değildir. Sadece ruhlar ölümsüzdür, ezelidir.” demişlerdir.

Bunların piri olan Aristo ise, bireylerin değil de türlerin cismanî dirilişini kabul ediyor. Buna mukabil Üstad, birkaç yerde “*İnsanın her bir ferdi, fikir ve yapısının çokça genişlemesiyle, adeta bir nev (tür) gibi olduğundan insanın her bir ferdi, bizzat haşir olacaktır..*” diyor. (17. Lem’a 3. Nota)

İşte felsefe bu ve buna benzer binlerce yanlış ilke ve çürük değerlere dayandığından en sonunda mutlak dinsizlik cereyanına dönüştü. Birey bazında da, toplum bazında da, hatta tabiat bazında da Allah’a karşı gelen, Allah’ın sistemini bozan ve zehirleyen bir yapı halini aldı. Kur’anın dilinde bu yapının ismi çok çok azgın manasına gelen Tağuttur.

“*Evet, şeytanlar, güya enenin gaga ve pençesiyle dinsiz feylesofların akıllarını havaya kaldırıp, dalalet derelerine atıp dağıtmıştır. Küçük âlemde ene, büyük âlemde tabiat gibi tağutlardandır.*” Bu uzunca cümle Bakara 256. ve Hacc 31. ayetlerin mealidir.

Bundan sonra Üstad, keşfen gördüğü felsefenin mahiyetini kaleme almıştır; bu manevi keşif ve seyahatini, Fatihanın sonundaki ayetin çok manalarından bir manasının tefsiri olarak sunuyor. Bu manevi seyahati okumak isteyen metinden okusun. Biz burada bu keşifte geçen 4–5 sembolün yorumunu verip yazıyı bitireceğiz.

Risale-i Nur literatüründe, *Vaka-i Hayaliye* deyimi, ehl-i velayetin keşif dediği şeydir. Çünkü ehl-i velayetin keşif dediği gerçeklik, hayal duygusunun fazlaca gelişmesi sonucu olarak görünen sembolik imgelerdir.. Nitekim kendisi de bu deyimi “hadise-i misaliye” ve “rüyaya benzer bir olay” ifadeleriyle açıklıyor.

Metinde geçen *sahra-i azime* gerçeği, ucu bucağı olmayan bu varlık alanıdır. Burada bilinmezliklerden dolayı her taraf karanlıktır, hayat sıkıcı ve boğucudur. İnsana nefes aldırarak bir maneviyat esintisi, onu aydınlatacak bir marifet ışığı, hayatını devam ettirecek bir inanç burada görünmüyor. Mecburen bu sahayı geçip, başka bir yüzde bu üç şeyi temin etmek gerekiyor.

İşte ilk yolda, katı karanlıklı maddeyi geçip, maddenin öteki yüzünde bu üç şeyi temin etmek ve onlardan faydalanmak için bir tünele girmekle başlıyor. Bu maddi küre felsefeciler için, tabiiyyat ve ilahiyat dedikleri metafizik konulardır. Yolculuk da tabiat ve maddenin ötesinde gerçeği keşfetme yolculuğudur.

Feylesoflar, bu sahada çok derin gitmişlerse de neticede maneviyat, irfan ve imanı bulamamışlardır. İbn Sina ise, gerek dindarlığından ve gerek aşırı zekâsından, bu sahada çok cazip ilke ve sözleri varsa da, bu felsefî bakış açısında neticede o da bir şey bulamamıştır. Bediüzzaman da bu yolda gitmiş. Fakat Kur’andan aldığı bilgi (lamba) ve manevi güç (alet) ile kurtulmuştur.

Bu birinci yol tabiatçılar ve maddeyi inceleyenler yoludur. İslam feylesofları bu yolda İşrakîyyun sayılırlar. Fakat Aristo talebeleri olarak kaldıklarından, maneviyat ve ruhaniyatta üstad olan Eflatun ve Sokrat seviyesine çıkamamışlardır. Çünkü Aristo Eflatun’un öğrencisi de olsa, kendi zamanına göre bilimselliği ve nasıllığı dolayısıyla esbabı esas aldığından, gerçeğe ulaşamamıştır. Küreyi dolaşarak çıkanlar ise, Meşşaiyyun denilen İbn Sina, Farabi ve diğer Aristo öğrencileridir.

Dallin, saplananlar demektir. Çünkü birinci yolun yolcuları, maddeye ve tabiata saplanmışlar. Evet, buradan gerçekliğe ve aydınlanmaya yol var. Fakat bu büyük kütleyi geçmek çok zordur. Genellikle buradan gidenler, boğulurlar. İkinci yol, akıl, ilim ve fikir gibi araçlarla yola çıkanların yoludur. Bunlar, varlığı sadece dış yönüyle incelerler. Bu yolda da çok badireler var. İnsanın başına birçok bela gelir. Onun için bunlara “Gazaba uğrayanlar” diye işaret edilmiş.

Üçüncü yol ise, vahyin gösterdiği yoldur. Herkese açık, en kolay ve verimli yoldur. Bu yolun yegâne aracı olan vahiy ekstra bir nimet olduğundan bu yolun yolcularına “Kendilerine özel olarak nimet verilenler” denmiştir.

Bu üçüncü yolun sahipleri için hazırlanan araçları tarif ederken, uçak, araba ve zembil diye üç araç çeşidi anlatılır... Kuvvet ve yeteneğe göre onlara binilir. Bu da İslam âlemindeki, arif, âlim ve sofilere işarettir.

Son Bir Hatırlatma:

Üstad Lemeatta “*Felsefe yolunda binde bir kurtulan olur; Eflatun, Sokrat gibi.*” der. Burada ise iki yerde Eflatunu Aristo ile beraber zikreder ve onun da battığını söyler. Bu farkı araştırmak gerek.. Fakat büyük bir ihtimalle Plotino ile Eflatun dizgi de birbirine karıştırılmıştır.⁸ Ki; bu Plotino ile Eflatun dediğimiz Platon birbirine karıştırılmasın diye bazen Eflatuna “Eflatun-ı ilahi” deniliyor. Plotino ise yeni Eflatunculukla yani Eflatun ile Aristo’yu birleştirmekle meşhurdur. Fakat kendisi felsefe öğrencisi olduğundan, ağırlıklı olarak Aristo’ya meyletmiştir. Çünkü Aristo felsefenin piridir.

---

⁸ Demek bu tahlile göre bu kelime Eflatun şeklinde dizilmeli.

İşte bu farkı ya böyle açıklayacağız. Veya bir kardeşimizin dediği gibi; Eflatun ve Sokrat'ın kurtuluşu esbap yolundadır. Madde ve tabiat konusunda ise hiç biri kurtulmamıştır, diyeceğiz. Ki, metinden de böyle bir ayırım anlaşılıyor.

Burada bir ara (mukadder) sual varid oluyor. Fakat metin ile birebir uyumlu olmadığından Üstad o soruyu ve cevabını ayrı bir dipnotta açıklamıştır; şöyle ki:

“Eğer desen: “Sen necisin, bu meşahire karşı meydana çıkıyorsun? Sen bir sinek gibi olup da kartalların uçmalarına karışyorsun?” Ben de derim ki: Kur'an gibi bir üstad-ı ezeliyim varken, dalâlet-âlûd felsefenin ve evham-âlûd aklın şakirtleri olan o kartallara, hakikat ve marifet yolunda sinek kanadı kadar da kıymet vermeye mecbur değilim. Ben onlardan ne kadar aşağı isem, onların üstadı dahi benim üstadımdan bin defa daha aşağıdır. Üstadımın himmetiyle, onları gark eden madde, ayağımı da ıslatamadı. Evet, büyük bir padişahın, onun kanununu ve evamirini hamil küçük bir neferi, küçük bir şahın büyük bir müşirinden daha büyük işler görebilir..”

Bu notun özet manası ise şudur: Üstad bu haşiyede: “Felsefe, küçük insan zihninin düşüncesi ve mantığı ise, Kur'an ve Kur'anın temsil ettiği vahiy, kâinatın akli ruhu ve mantığıdır” demek istiyor.. 20. Mektupta da izah ettiği gibi; fen ve bilimleri felsefeye değil de vahye ve Kur'ana ilhak ediyor. Çünkü bilimler, müşahhas bir vahiy, ilim ve hikmet olan kâinat kitabının tefsiridirler. Taşıdıkları sonsuz bilinç ile kâinatın ruhu ve mantığıdır, denilebilir.

22. 07. 2011
Bahaeddin Sağlam